

บทที่ ๓

บทบาทของเทวดาชั้นกามาพจร

เหล่าเทวดาในสวรรค์กามาพจรทั้ง ๖ ชั้น แม้จะอยู่ในฐานะอันเป็นทิพย์เหนือกว่ามนุษย์ แต่ก็ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เช่นเดียวกับมนุษย์ แม้กามคุณ ๕ ของเหล่าเทวดาจะเป็นทิพย์มีความประณีตกว่ารูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสในโลกมนุษย์ก็ตาม กระนั้นก็มีอำนาจทำให้ไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์เมื่อไปเกี่ยวข้องแล้วเกิดลุ่มหลงได้เช่นกัน ดังนั้น กามคุณ ๕ จึงมีเสน่ห์ มีแรงดึงดูดให้ทั้งมนุษย์และเทวดายังวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ ทำให้มนุษย์กับเทวดายังต้องข้องเกี่ยวกันและแสดงบทบาทต่อกันในด้านต่างๆ ดังจะนำเสนอบทบาทของเทวดาในสวรรค์กามาพจรแต่ละชั้นตามลำดับต่อไปนี้

๓.๑ เทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชมี ๔ องค์ เรียกว่ามหาราชทั้ง ๔ บ้าง เรียกว่าจุลโลกบาลทั้ง ๔ บ้าง เพราะเป็นผู้มีอำนาจดูแลรักษาโลกประจำทิศทั้ง ๔ แต่ละองค์ประจำในแต่ละทิศและมีบริวาร ดังนี้

๑. ทิศบูรพาหรือทิศตะวันออก มีมหาราชชื่อท้าวธตรฐเป็นผู้ดูแล โดยมีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร
๒. ทิศทักษิณหรือทิศใต้ มีมหาราชชื่อท้าววิรูปักษ์เป็นผู้ดูแล โดยมีพวกกุมภกัณฑ์เป็นบริวาร
๓. ทิศปราจีนหรือทิศตะวันตก มีมหาราชชื่อท้าววิรูปักษ์เป็นผู้ดูแล โดยมีพวกนาคเป็นบริวาร
๔. ทิศอุดรหรือทิศเหนือ มีมหาราชชื่อท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้ดูแล โดยมีพวกยักษ์เป็นบริวาร^๑

คนธรรพ์ กุมภกัณฑ์ นาค หรือยักษ์ ที่เป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นี้แม้จะมีชื่อเรียกต่างกัน แต่ก็ถือว่าเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือสัตว์ประหลาดอย่างที่มีคนเข้าใจกันในภาษาไทย เช่น ยักษ์ไม่ได้หมายถึงสัตว์ประหลาดตัวใหญ่ มีเขี้ยวโง้ง ๒ ข้างยื่นถือกระบองตามที่เคยเห็นรูปปั้นที่วัดพระแก้วหรือภาพวาดตามผนังโบสถ์ นาคก็ไม่ได้หมายถึงสัตว์เลื้อยคลานประเภทงูใหญ่หรือพญานาคที่ลำตัวมีเกล็ดรูปร่างคล้ายงูแต่อย่างใด คำว่า คนธรรพ์ ยักษ์ กุมภกัณฑ์

^๑ ที.ปา. (บาลี), ๑๑/๒๗๘-๒๘๑/๑๗๑-๑๗๕.

และนาค ที่เป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นี้ ได้แก่เทวดากลุ่มหนึ่งที่มีชื่อเรียกเฉพาะแตกต่างกันเป็นพิเศษเท่านั้น^๑ เทวดาที่เป็นบริวารเหล่านี้มีนิสัยดุร้าย เจ้าเล่ห์ (มายาวิโน) หลอกลวง (วณฺณิกา) และชอบอวดเบ่ง (สฐา) มีหน้าที่หลักคือคอยติดตามรับใช้มหาราชทั้ง ๔ ข้างต้นผู้เป็นเจ้านายของตน ๆ คงเป็นทำนองเดียวกับบรรดาองค์กรักษ์ของเจ้าใหญ่นายโตในโลกมนุษย์ที่ชอบวางท่า อวดเบ่ง และข่มขู่คนที่มาเกี่ยวข้องกับเจ้านายของตน

เรื่องราวของยักษ์ตนหนึ่งที่ถูกบันทึกไว้เป็นกรณีพิเศษในชนวนสมสูตร คือ ชนวนสมยักษ์ โดยที่ชาติที่แล้ว ยักษ์ตนนี้คือพระเจ้าพิมพิสารซึ่งได้ประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และได้ฟังธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาถูกพระโอรสคือพระเจ้าอชาตศัตรูยึดอำนาจและถูกกักขังในคุกจนสิ้นพระชนม์ หลังจากนั้นได้บังเกิดเป็นชนวนสมยักษ์ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช และอยู่ในฝ่ายของท้าวเวสสุวรรณ ยักษ์ตนนี้เข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อแนะนำตัวเองให้ทรงทราบ และกล่าวถึงความหวังของตนที่จะบรรลุธรรมขั้นสูงขึ้นก็คือสกทาคามีผล พร้อมกันนั้นก็เล่าถึงการที่ตนได้เข้าร่วมประชุมกับเหล่าเทวดาอื่นๆ ที่เทวสภาในชั้นดาวดึงส์ ได้เห็นว่าผู้ที่ประพฤติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเมื่อตายแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ล้วนมีความรู้เรื่อง มีผิวพรรณ มียศ เหนือเทวดาอื่นๆ และชนวนสมยักษ์ยังได้ฟังธรรมจากสังฆกุมารพรหมผู้มีความเชี่ยวชาญในการแสดงธรรมประจำเทวสภาชั้นดาวดึงส์อีกด้วย^๒

นอกจากนี้แล้ว ยังมีเทวดาอีกนับไม่ถ้วนที่ถือว่าสังกัดสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชและอยู่ภายใต้การดูแลของเทวดามหาราชทั้ง ๔ โดยนับตั้งแต่เหล่าเทวดาที่สถิตอยู่ตามภาคพื้นขึ้นไปตามลำดับซึ่งพอจะแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. เหล่าภุมมเทวดา ได้แก่ เทวดาที่สถิตอยู่ตามภาคพื้นหรือตามธรรมชาติ เช่น ที่ต้นไม้ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ หมู่บ้าน เมือง

๒. เหล่าอากาศเทวดา ได้แก่ เทวดาที่สถิตอยู่ในชั้นบรรยากาศ (อนตลิขะ) เช่น จันทิมเทพบุตร สุริยเทพบุตร เทพวลาหกทั้ง ๕

อาจกล่าวได้ว่าเทวดาเหล่านี้อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด เพราะสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง มนุษย์จึงรู้สึกยำเกรงและบูชาบวงสรวงเพื่อให้เทวดาเหล่านี้โปรดปรานและรักษาคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกที่ต้องการ ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้แผ่ส่วนบุญ (ทกฺขิณฺมาทิสะ) แก่เหล่าเทวดาที่สถิตอยู่ในที่นั้น ๆ เพราะเมื่อเทวดาได้รับไมตรีจิตเช่นนั้นแล้วก็จะเกื้อกูลตอบเช่นเดียวกับมารดาที่มีความเอ็นดูเลี้ยงดูบุตร ผู้ที่เทวดาเกื้อกูลแล้วย่อมประสบความสำเร็จก้าวหน้า^๓

^๑ สุนทร ธีรวัชร, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๔-๓๓๕.

^๒ ดูรายละเอียดใน ที.ม.(บาลี), ๑๐/๒๘๐-๒๘๕/๑๗๖-๑๘๒.

^๓ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๑๕๓/๘๐-๘๑.

บทบาทของเทวดาชั้นจาดุมหาราชอาจแบ่งได้เป็น ๒ ช่วง คือ บทบาทในช่วงคาบเกี่ยวระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา กับบทบาทในช่วงที่เป็นแบบพระพุทธศาสนาแล้ว

๑. บทบาทคาบเกี่ยวระหว่างพุทธกับพราหมณ์

ตามหลักศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีมาก่อนพระพุทธศาสนาเชื่อว่าโลกนี้มีเทวดาคอยคุ้มครองรักษาประจำทิศทั้ง ๔ และมีเทวดาประจำธรรมชาติแต่ละอย่างคอยบันดาลให้ดิน ฟ้า อากาศดำเนินไปตามอริยาศัยของเทวดาแต่ละองค์ มนุษย์จึงต้องยำเกรงและคอยเอาใจเทวดาทั้งหลายให้ดีด้วยการบูชาบวงสรวงเพื่อให้เทวดาพอใจและจะคอยคุ้มครองรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข เทวดาที่รักษาประจำทิศทั้ง ๔ เรียกว่าท้าวจตุโลกบาล ซึ่งมีรายนามและหน้าที่ดังกล่าวแล้วข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงยอมรับแนวคิดเรื่องท้าวจตุโลกบาลเช่นกัน แต่ทรงปรับเปลี่ยนบทบาทของเทวดาเหล่านี้ให้เป็นผู้คอยสอดส่องตรวจตราดูพฤติกรรมของมนุษย์เดือนละ ๓ ครั้ง เพื่อนำข้อมูลไปรายงานต่อเทวดาชั้นดาวดึงส์ที่เทวสภาสุทธรรมาให้ได้ทราบ ดังพระพุทธดำรัสต่อไปนี้^๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในวันที่ ๘ ค่ำแห่งปักษ์ พวกอำมาตย์ผู้เป็นบริวารของมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลกนี้...ในวันที่ ๑๔ ค่ำแห่งปักษ์ พวกบุตรของมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจตราดูโลกนี้...ในวันที่ ๑๕ ค่ำแห่งปักษ์ มหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจตราดูโลกนี้ด้วยตนเองเพื่อรู้ว่า พวกมนุษย์พากันบำรงมารดาบิดา บำรงสมณพราหมณ์ เคารพบนอบต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รักษาอุโบสถศีล ดินดีทำบุญกุศลอยู่หรือหนอ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวดามหาราชทั้ง ๔ ย่อมบอกเรื่องนี้แก่เทวดาที่สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งมานั่งประชุมกันที่เทวสภาชื่อสุทธรรมา

จากพระพุทธดำรัสนี้จะเห็นว่าท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ที่เคยมีอำนาจหน้าที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นผู้ดูแลรักษาโลกตามความเชื่อศาสนาพราหมณ์ ก็มีหน้าที่เพียงเทียวตรวจตราดูพฤติกรรมของมนุษย์แล้วมารายงานในเทวสภาเท่านั้น ไม่ได้มีอำนาจไปให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำอย่างไรก็ได้เช่นนั้นเอง ไม่ต้องมีเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนมาคอยให้คุณหรือโทษ ทุกอย่างเป็นไปตามครรลองแห่งกรรม แม้เทวดาเองหากทำไม่ดีก็ย่อมได้รับผลไม่ดีไปด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ยังคงเรื่องท้าวจตุโลกบาลไว้ในพระพุทธศาสนาก็มีข้อดี คือ ช่วยรักษาความเชื่อเดิมที่คนส่วนมากยังเชื่อกันในขณะเดียวกันก็ปรับเปลี่ยนให้เป็นประโยชน์ที่จะช่วยชักเตือนคนให้ละอายต่อการทำบาป เพราะแม้คนด้วยกันไม่เห็น ก็ยังมีเทวดาที่รู้เห็นอยู่ มีท้าวจตุโลกบาลคอยจับตาดูอยู่ และท่านก็รู้ว่าคนไหนดีหรือไม่ดีอย่างไร เมื่อคิดได้ดังนี้ก็จะป็นเหตุให้เกิดคุณธรรมที่เรียกว่าโลกบาลธรรม

^๑ อัง.ติก.(บาลี), ๒๐/๓๘/๑๓๗-๑๓๘.

๒ ประการ คือ หิริ ความรู้สึกละอายต่อการทำชั่ว และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่ว^๑ ซึ่งคุณธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้หากเกิดขึ้นในจิตใจคนก็จะเหมือนมีท้าวจตุโลกบาลจับตาอยู่ทุกย่างก้าว

นอกจากท้าวจตุโลกบาลแล้ว ยังมีเทวดาที่ประจำธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวกแต่ละอย่างดำเนินไปตามปกติ เช่น

จันทิมเทพบุตรประจำที่ดวงจันทร์คอยให้แสงสว่างยามค่ำคืน สุริยเทพบุตรประจำที่ดวงอาทิตย์คอยให้แสงสว่างตอนกลางวัน อย่างไรก็ตาม ศัตรูของเทพบุตรทั้ง ๒ คือ อสุรินทราหูหรือพระราหูซึ่งมักจะจับจันทิมเทพบุตรและสุริยเทพบุตรอมอยู่เสมอ เทวดาทั้ง ๒ ต่างรู้สึกกลัวจนต้องกล่าวอ้างถึงพระพุทธรูป อสุรินทราหูได้ยินพระพุทธรูปแล้วจึงยอมปล่อย^๒

เทวดากลุ่มวาลาหทั้ง ๕ ที่ประจำในชั้นบรรยากาศคอยควบคุมฤดูหรือสภาพอากาศบนโลกให้เป็นไปตามปกติ กล่าวคือ เทวดาชื่อสีตวาลาหมีหน้าที่ดูแลให้โลกนี้มีอากาศเย็น อุณหวาลาหมีหน้าที่ดูแลให้โลกนี้มีอากาศร้อน อัปพวาลาหมีหน้าที่ดูแลให้โลกนี้มีเมฆหมอก วาตวาลาหมีหน้าที่ทำให้เกิดลมหรือพายุ และวัสสวาลาหมีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับฝน^๓ ถ้าเทวดาเหล่านี้ประสพจะให้เกิดฤดูหรือสภาพอากาศผิดปกติโดยประการใดๆ ก็สามารถบันดาลให้เป็นไปตามความต้องการของเทวดาผู้มีหน้าที่ประจำในที่นั้นๆ ได้

เรื่องราวเกี่ยวกับพระราหูอมจันทร์และอมอาทิตย์ ตลอดจนเรื่องเทวดาประจำชั้นบรรยากาศต่างๆ นั้นก็มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวอินเดียมาาก่อนสมัยพุทธกาลและยังคงมีต่อมาแม้ในสมัยพุทธกาล จึงได้ปรากฏเรื่องเหล่านี้แม้ในพระไตรปิฎกด้วย แต่เทวดารวมทั้งพระราหูเมื่อได้ยินพระพุทธรูปต่างรู้สึกหวั่นเกรงจนต้องยอมปล่อยพระจันทร์และพระอาทิตย์ที่เป็นเช่นนั้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นผู้ประเสริฐและยิ่งใหญ่กว่าเทวดา สมกับพระพุทธรูปบทที่ว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ ทรงมีพระคุณยอดเยี่ยมหาใครเสมอมีได้ทรงสามารถฝึกสอนผู้ที่ควรฝึกสอนทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นเทวดา มาร พรหม อสูร ยักษ์ มนุษย์ หรือแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน

๒. บทบาทในช่วงที่เป็นเทวดาตามแบบพระพุทธศาสนาแล้ว

เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลาย เทวดาต่างๆ ก็เปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาบำเพ็ญคุณความดีตามแนวทางพระพุทธศาสนามากขึ้น เช่น เรื่องราวของเหล่าเทวดาที่บันทึกไว้ในวนสังยุตต์หลายเรื่อง โดยที่แต่ละเรื่องกล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันถึงความปรารถนาดีของเทวดาที่สถิตอยู่ในราวป่าแต่ละแห่งที่มีพระภิกษุไปพักอาศัยเพื่อบำเพ็ญทางจิต เมื่อภิกษุบางรูปมัวประมาทลืมนอน บางรูปไม่ชวนชวายเป็นกิจที่พึงทำของบรรพชิต เช่น บางรูปมัวครุ่นคิดแต่เรื่อง

^๑ ขุ.อิติ.(บาลี), ๒๕/๔๒/๒๖๔.

^๒ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๙๐-๙๑/๕๘-๕๙.

^๓ ส.ข.(บาลี), ๑๗/๖๐๒-๖๐๖/๒๑๘-๒๒๐.

อุกฤษฏ์ลามกเหมือนชาวบ้าน บางรูปชอบนอนหลับเวลากลางวัน บางรูปมัวแต่คอยรับแขกที่เป็น
 คฤหัสถ์จนเกินเวลา เทวดาที่สถิตอยู่ในที่นั้น ๆ ก็เข้าไปเตือนสติภิกษุนั้น ๆ เพื่อให้สำนึกผิดแล้ว
 เปลี่ยนความประพฤติเสียใหม่^๑ นอกจากนี้ เทวดาเหล่านี้บางที่ถูกเรียกว่า อารักษ์เทวดา แปลว่า
 เทวดาที่คอยดูแลรักษาคนดีไม่ให้เป็นอันตราย เช่น เทวดามหาราชทั้ง ๔ ครั้นได้ทราบข่าวว่า
 พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดในพระครรภ์ของพระนางเจ้าสิริมหามายาก็พากันมาถวายเป็นการอารักขา
 ในทิศทั้ง ๔ เพื่อไม่ให้ใคร ๆ ไม้ว่าจะเป็นมนุษย์หรืออมนุษย์มาเบียดเบียนพระโพธิสัตว์ใน
 พระครรภ์หรือพระมารดาของพระองค์^๒ และในเวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติ เทวดามหาราชทั้ง ๔
 ก็มาคอยรับพระวรกายของพระโพธิสัตว์ไม่ให้ตกถึงพื้นดิน^๓ กรณีอื่น ๆ เช่น เทวดาประจำ
 มหาสมุทรชื่อนมโณเมขลาที่สำรวจตรวจตรามหาสมุทรแล้วพบมหาชนกลอยคอยู่ในวันที่ ๗ จึงได้
 ช่วยเหลือให้ขึ้นถึงฝั่ง

จะเห็นได้ว่าบทบาทของเทวดาปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะของพระพุทธศาสนาที่
 ทุกชีวิตจะต้องดำเนินไปตามกฎแห่งกรรม เทวดาจึงไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่ที่จะใช้อำนาจดลบันดาลให้
 คุณหรือโทษแก่ใครได้ เพราะเทวดาก็ยังมีกิเลสตัณหาเช่นเดียวกับมนุษย์ จึงยังต้องบำเพ็ญ
 คุณความดีเพิ่มพูนบุญกุศลต่อไป ดังนั้น การที่เทวดาได้มีส่วนช่วยเหลือคนดีในบางโอกาสจึง
 เท่ากับเป็นการบำเพ็ญบุญไปในตัวด้วย

๓.๒ เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ตามรูปศัพท์คำว่า ดาวดึงส์ เป็นคำที่แผลงมาจากคำว่า เตตติส ซึ่งเป็นจำนวนนับ
 หมายถึง จำนวน ๓๓ เป็นการบ่งบอกถึงเทวดากลุ่มแรกที่ครองสวรรค์ชั้นนี้หลังจากมีชัยชนะ
 เหนือพวกอสูร โดยเทวดาทั้ง ๓๓ องค์นี้มีหัวหน้าชื่อว่าพระอินทร์หรือท้าวสักกะ ชาติก่อนท้าว
 สักกะเกิดเป็นมฆมาณพพร้อมด้วยสหายอีก ๓๒ คน มีจิตอาสาบำเพ็ญสาธารณประโยชน์โดย
 ไม่เห็นแก่เงินทองหรือชื่อเสียง แม้บางครั้งจะถูกกลั่นแกล้งจนแทบเอาชีวิตไม่รอด แต่สุดท้าย
 ด้วยความหนักแน่นมั่นคงจึงยืนหยัดในความดีตลอดชีวิต เมื่อตายแล้วจึงได้บังเกิดเป็นเทวดา
 พร้อมกับเพื่อนที่ร่วมอุดมการณ์กันมาทั้ง ๓๒ คน บังเอิญว่าสวรรค์ที่ ๓๓ คนนี้ไปเกิดมีพวกอสูร
 อาศัยอยู่ก่อนแล้ว ท้าวสักกะจึงนัดแนะกับเพื่อน ๆ ว่าจะไม่ยอมดื่มสุราที่พวกอสูรนำมาเลี้ยง
 ต้อนรับ ในขณะที่พวกอสูรดื่มจนเมามายไม่ได้สติ เทวดาทั้ง ๓๓ องค์จึงขับไล่อสูรออกจาก
 สวรรค์ได้สำเร็จ และอยู่ครองสวรรค์ชั้นนี้นับแต่นั้นมา พวกอสูรพยายามจะแย่งชิงเอาสวรรค์คืน
 หลายครั้งแต่ก็พ่ายแพ้ประจำ ซึ่งสงครามระหว่างเทวดากับอสูรนี้เป็นที่รู้กันว่า เทวายุทธสงคราม
 (เทวายุทธสงคราม)

^๑ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๒๒๑-๒๓๔/๒๓๕-๒๔๗.

^๒ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๑๙/๑๑.

^๓ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๒๘/๑๒.

เรื่องสงครามระหว่างเทวดากับอสูรนี้อาจเป็นเรื่องเล่าปรัมปรามาก่อน พระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าย้อนอดีตให้ภิกษุทั้งหลายฟังในรัชคสูตรเพื่อให้ ภิกษุทั้งหลายเมื่อไปอยู่ในที่เปลี่ยวเกิดความหวาดกลัว เกิดขนพองสยองเกล้าเมื่อใด ก็ให้นึกถึง พระพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เมื่อนั้นความหวาดกลัวก็จะหายไป การที่ทรงสอนให้ระลึก เช่นนี้เป็นทำนองเดียวกันกับเมื่อพระอินทร์นำทัพเทวดาประจันหน้ากับอสูร ถ้าเกิดความขยาด หวาดกลัวขึ้นเมื่อใด พระอินทร์ก็แนะนำให้เหล่าเทวดามองดูธงชัยเฉลิมพลของตน หรือมีฉนั้น ก็ให้มองดูธงชัยเฉลิมพลของเทวดาที่เป็นแม่ทัพรองอีก ๓ องค์ คือ ของเทวราชนามว่าพระ ประชาบดี พระวรุณ และพระอิศาน ตามลำดับ แต่เนื่องจากพระอินทร์ยังไม่สิ้นราคะ โทสะ โมหะ จึงยังหวาดหวั่น สะดุ้งกลัว และหลบหนีเอาตัวรอด ซึ่งต่างจากพระพุทธเจ้าที่ทรงปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ไม่ทรงหวั่นเกรงหรือสะดุ้งกลัวสิ่งใด^๑ การระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึง ทำให้หายสะดุ้งหวาดกลัวได้แน่นอนกว่า

ท้าวสักกะสมัยยังเป็นมฆมาณพได้บำเพ็ญความดีเป็นพิเศษกว่าเพื่อน ๆ ทั้ง ๓๒ คน เรียกว่าบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการตลอดชีวิต กล่าวคือ (๑) บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา (๒) เคารพ นบนอบต่อผู้ใหญ่ในตระกูล (๓) กล่าววาจาไพเราะอ่อนหวาน (๔) ไม่กล่าววาจา سوءเสียด (๕) มี จิตปราศความตระหนี่ เสียสละ ยินดีในการให้ (๖) กล่าวแต่คำสัตย์จริง และ (๗) ไม่โกรธ ถึงแม้ โกรธก็รีบหาทางระงับความโกรธนั้นโดยเร็ว^๒ มฆมาณพได้บำเพ็ญวัตตบททั้ง ๗ นี้ให้บริบูรณ์ ตลอดชีวิตจึงได้บังเกิดเป็นหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

บาทบาทหน้าที่ของเทวดากลุ่มนี้ส่วนใหญ่ที่เด่นชัดคือบทบาทของท้าวสักกะผู้เป็น หัวหน้า โดยก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ท้าวสักกะคอยช่วยเหลือนักบวชประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นฤาษี โยคี หรือพระดาบส ที่ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดในป่าลึก หากถึงเวลา จะต้องช่วยใคร อาสนะของท้าวสักกะก็จะแสดงอาการร้อนหรือแข็งกระด้างจนต้องมาช่วยเหลือ ทุกครั้งไป การที่อาสนะของท้าวสักกะร้อนนี้คงเป็นแนวคิดที่ได้มาจากศาสนาพราหมณ์ เนื่อง ด้วยพระฤาษีเมื่อต้องการอะไรสักอย่างมักบำเพ็ญสมาธิจนเกิดตบะแก่กล้าแล้วจะเกิดอาการร้อน ถึงพระอินทร์ และพระอินทร์ก็จะมาหาด้วยอำนาจของตบะเพื่อประทานสิ่งที่ต้องการให้ แต่ ในทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่จะทำให้อาสนะของพระอินทร์ร้อนไม่ใช่ตบะแบบพราหมณ์ แต่เป็น ผลของความดี บทบาทของท้าวสักกะในการช่วยเหลือคนดีมีมากมายในคัมภีร์ชั้นนอรธกถาซึ่ง มักจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนยุคพุทธกาล ยกตัวอย่างเช่น

^๑ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๒๔๙/๒๖๓-๒๖๕.

^๒ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๒๕๗/๒๗๕.

ทุกุลบัณฑิตกับภรรยาออกบวชเป็นฤาษีที่ป่าหิมพานต์ ท้าวสักกะพาวิสสุกรรม เทพบุตรมาช่วยสร้างอาศรมให้ และฤาษีทั้งคู่ไม่มีบุตร ท้าวสักกะจึงแนะนำให้ทุกุลบัณฑิตใช้มือลูบ สะดือของภรรยาเมื่อมีระดู ต่อมานางก็ได้ตั้งครรภ์และให้กำเนิดพระโพธิสัตว์ชื่อสุวรรณสาม^๑

บางครั้งก่อนจะช่วยใคร ท้าวสักกะจะทดลองเสียก่อนเพื่อให้แน่ใจว่าเป็นคนดีจริง จึงจะช่วย ดังได้ทดลองเศรษฐีชื่อวิสัยหะโดยการทำให้ยากจนหมดเนื้อหมดตัว เมื่อรู้ว่าท่าน เศรษฐียังมั่นคงในคุณความดีจึงได้ทำให้ร่ำรวยเหมือนเดิม^๒

เมื่อเริ่มเข้าสู่ยุคพระพุทธศาสนา ท้าวสักกะพร้อมด้วยเหล่าเทวดาที่เป็นบริวารได้ คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและบริษัท ๔ อยู่เสมอมิได้ขาด เช่น คราวที่พระพุทธองค์ ทรงประหาร ท้าวสักกะก็มาคอยปรนนิบัติจนหายประชวร ช่วยเทแม่ภาชนะที่มีพระบังคนหนัก (อุจจาระ) ของพระพุทธเจ้าโดยไม่ได้แสดงอาการรังเกียจ^๓ เมื่อมีผู้ไม่หวังดีต่อพระพุทธเจ้า มากกล่าวหาว่าทรงไปทำนางจิณฺฆมาณวิกาทอง ท้าวสักกะก็ได้แปลงเป็นหนูมากัดผ้าที่มัดทำเป็น ท้องของนางหลุด ทำให้ประชาชนรู้ว่านางแกล้งใส่ร้ายพระพุทธเจ้า^๔ แม้สาวกของพระพุทธเจ้า เช่น พระจักขุบาลซึ่งเป็นภิกษุชราตาบอด ไม่สามารถมองเห็นทางได้ ท้าวสักกะก็มาช่วยพาไป ส่งให้ถึงที่หมายได้โดยปลอดภัย^๕ และสามเณรที่ตั้งใจปฏิบัติธรรม ท้าวสักกะก็ได้มาช่วยรักษา ความสงบให้บริเวณหน้าประตูห้องของสามเณรเพื่อไม่ให้มีเสียงอื่นมารบกวนสามเณร และรักษา หน้าห้องจนสามเณรได้บรรลุอรหัตผลจึงได้กลับไปสวรรค์^๖

สักกปัญหสูตรได้บันทึกเหตุการณ์ครั้งสำคัญของท้าวสักกะที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยให้ปัญจสิขเทพบุตรนำหน้ามาก่อน เมื่อได้โอกาส ท้าวสักกะพร้อมด้วยบริวารจึงได้เข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า หลังจากสนทนาปราศรัยกันพอสมควรแล้ว ท้าวสักกะจึงทูลถามปัญหา กับ พระพุทธเจ้าถึง ๑๐ ประเด็นที่สำคัญ เช่น ถามว่า เหล่าเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และ หมุ่สัตว์เป็นอันมากอื่น ๆ ถูกอะไรผูกมัดจึงทำให้ต้องจองเวรกัน ทำร้ายกัน และเป็นศัตรูกัน เบียดเบียนกัน พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ถูกผูกมัดด้วยความริษยาและความตระหนี่ สุดท้าย ท้าวสักกะแสดงความชื่นชมที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาทุกประเด็นได้แจ่มแจ้งและได้บรรลุ ธรรมจักขุ (พระโสดาบัน)^๗

ในวาระสุดท้ายของพระพุทธองค์ คือ เมื่อคราวที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธ ประินิพพานที่เมืองกุสินารา ท้าวสักกะก็เป็นหนึ่งในบรรดาเทวดาทั้งหลายที่ได้มาเข้าเฝ้าดูการดับ

^๑ จริยา.อ.๑/๓๐๑.

^๒ ชา.อ.๔/๓๓๘-๓๔๒.

^๓ มงฺกล.อ.๑/๒๔.

^๔ ธ.อ.๖/๔๘.

^๕ ธ.อ.๑/๑๖-๑๗.

^๖ ธ.อ.๕/๘๗-๘๘.

^๗ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๓๕๐-๓๗๑/๒๓๐-๒๔๗.

ชั้นปริณิพพาน และเมื่อได้ทราบว่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปริณิพพานแน่แล้วก็กล่าวคำไว้อาลัยเป็นคาถาสำคัญ ๑ บท ความว่า

อนิจจา วต สงขาร

อุปปาทวยธมฺมิโน

อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ

เตสํ วูปสโม สุโข ฯ^๑

(สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบระงับไปแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข)

คาถานี้ต่อมาชาวพุทธนิยมนำมาสวดในงานศพเพื่อเป็นการเตือนสติผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้เข้าใจความจริงเกี่ยวกับชีวิตและจะได้ไม่ประมาทรีบเร่งบำเพ็ญความดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

อีกหน้าที่หนึ่งของท้าวสักกะคือ การให้คำแนะนำสำหรับผู้ที่ยังหลงผิด ดังมีเรื่องที่เศรษฐีคนหนึ่งเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เคยทำบุญให้ทานแก่ใคร ท้าวสักกะเห็นว่าควรจะแนะนำเศรษฐีในทางที่ถูกต้อง จึงมาชี้แนะว่าแม้มีน้อยก็ควรให้แต่น้อย มีปานกลางก็ควรให้ปานกลาง หรือมีมากก็ควรให้มาก แต่การที่จะไม่ยอมให้แก่ใครนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เพราะผู้ที่บริโภคคนเดียวย่อมไม่ได้ความสุข จนในที่สุด เศรษฐีนั้นก็ยอมกลับใจกลายเป็นคนที่ชอบทำบุญให้ทานตามคำแนะนำของท้าวสักกะ^๒

นอกจากท้าวสักกะแล้ว เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ปรากฏบทบาทเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ควรกล่าวถึง คือ วิสสุกรรมหรือวิษณุกรรมเทพบุตร วิสสุกรรมเป็นเทวดาที่ชำนาญในการก่อสร้างสามารถเนรมิตที่อยู่อาศัยในโลกมนุษย์ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ เป็นเพราะอานิสส์เมื่อครั้งเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำงานเป็นช่างไม้ช่วยมฆมาณพสร้างศาลาที่พักชื่อว่าสุธรรมา เพื่อให้เป็นที่พักผ่อนสำหรับประชาชนทั่วไป เมื่อสิ้นชีวิตจึงได้เกิดเป็นเทวดามีนามว่าวิสสุกรรมหรือวิษณุกรรม บทบาทหน้าที่หลักของวิสสุกรรม คือ การรับเทวบัญชาจากท้าวสักกะเพื่อไปช่วยสร้างที่อยู่อาศัยให้กับมนุษย์ผู้มีคุณธรรม เช่น รับเทวบัญชาสร้างปราสาทชื่อธรรมะถวายพระเจ้ามหาสุทนต์ผู้ทรงคุณธรรม ซึ่งเมื่อสร้างเสร็จแล้วปรากฏว่าปราสาทธรรมะกว้างขวางใหญ่โตและวิจิตรพิสดารยิ่งนัก^๓ ในคัมภีร์ชั้นหลังโดยเฉพาะอรรถกถามักจะกล่าวถึงวิสสุกรรมเทพบุตรว่าได้ช่วยเนรมิตหรือสร้างที่พักให้กับผู้ทรงธรรมเสมอ เช่น สร้างบรรณศาลา ๒ หลัง พร้อมทั้งกิจกรรมที่พักผ่อน ตลอดจนเนรมิตต้นไม้ดอกไม้ผลไม้ และยังจัดหาบริหารที่จำเป็นสำหรับนักพรตไว้คอยพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีและพระโอรสธิดา^๔ ได้เนรมิตเรือนยอด (กุฎาคาร) ๕๐๐ หลังไว้สำหรับพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ที่จะเสด็จไปยังบ้านนางจุฬาสัททาเพื่อรับถวายภัตตาหาร^๕

^๑ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๒๒๑/๑๓๗.

^๒ ขุ.ชา.(บาลี), ๒๘/๑๙๒-๒๐๓/๗๔-๗๕.

^๓ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๒๕๖/๑๕๗-๑๕๘.

^๔ จริยา.อ.๑/๑๐๗-๑๐๘.

^๕ ธ.อ.๗/๑๑๖.

ในคัมภีร์รุ่นหลังพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะเป็นชั้นนอรรธกถาหรือคัมภีร์ชั้นรองลงมา มักกล่าวถึงเรื่องราวของท้าวสักกะและเหล่าเทวดาในชั้นดาวดึงส์ว่ามีความเกี่ยวข้องกับพุทธบริษัทผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบเสมอ โดยส่วนใหญ่เทวดาเหล่านี้จะมีหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกหรือมาคอยช่วยเหลือผู้ปฏิบัติดีให้ปลอดภัยและมักเน้นไปที่อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเทวดาเป็นอเนกประการ ซึ่งการนำเสนอบทบาทหน้าที่ของเทวดาในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเสี่ยงต่อการเข้าใจผิดต่อบทบาทหน้าที่ที่ควรจะเป็นของเทวดา ทำให้คนหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากเทวดาเกินไป หากเทียบกับที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกแล้วทั้งเทวดาและมนุษย์มีจุดร่วมกันอยู่ที่หลักธรรม กล่าวคือ บทบาทส่วนใหญ่ของเทวดาจะเกี่ยวข้องกับการเป็นตัวอย่างของผลแห่งกรรมดีที่เทวดาได้ทำไว้ และเทวดามักให้ความสนใจด้านคุณธรรมหรือหลักธรรม ดังที่มีเทวดาจำนวนมากพากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อสนทนาหรือถามปัญหาทางธรรมเสมอ

๓.๓ เทวดาในสวรรค์ชั้นยามา

เทวดาที่สถิตในสวรรค์ชั้นยามาปรากฏบทบาทเกี่ยวข้องกับมนุษย์น้อยมาก ข้อมูลเท่าที่ค้นได้เกี่ยวกับเทวดาชั้นนี้มีเพียงระบุถึงหัวหน้าใหญ่คือท้าวสุยามหรือสุยามเทพบุตร ซึ่งเป็นผู้มีบุญญาธิการเหนือกว่าเทวดาทุกองค์ในสวรรค์ชั้นนี้ เพราะได้บำเพ็ญความดีมากกว่าองค์อื่น ๆ เทวดาชั้นยามาปรากฏชื่อครั้งหนึ่งในงานสมโภชสันนิบาตของเหล่าเทวดาทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุที่พากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งขณะนั้นประทับพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ที่ป่ามหาวันชานเมืองกบิลพัสดุ์^๑ และการมาเฝ้าครั้งนี้ เทวดาชั้นยามาไม่ปรากฏว่าได้แสดงบทบาทอะไรโดดเด่นเป็นพิเศษ แม้แต่การทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าหรือช่วยเหลือมนุษย์เหมือนอย่างทีเทวดาในสวรรค์ชั้นที่กล่าวมาได้ทำก็ไม่ปรากฏว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ได้ทำ สวรรค์ชั้นนี้จึงเป็นสวรรค์ที่ถูกกล่าวถึงน้อยหากเทียบกับสวรรค์ชั้นอื่นๆ ในระดับกามาพจรด้วยกัน

๓.๔ เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิตนับเป็นภพพิเศษกว่าสวรรค์ชั้นอื่น ๆ เนื่องจากเป็นที่สถิตของบรรดาพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นกรณีของพระโพธิสัตว์ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสิก็ทรงเคยสถิตในสวรรค์ชั้นนี้มาก่อน^๒ และแม้พระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาบังเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เคยเป็นหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชื่อสันดุสิตเทพบุตรมาก่อน พระนางเจ้าสิริมหามายาผู้เป็นพุทธมารดาเมื่อสวรรคตหลังจากประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ

^๑ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๓๔๐/๒๒๓.

^๒ ที.ม.(บาลี), ๑๐/๑๗/๑๐.

ได้ ๗ วันก็ทรงบังเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ ดังพุทธดำรัสตรัสกับพระอานนท์ว่า^๑ “ถูกแล้ว ถูกแล้ว อานนท์ จริตที่เดียว มารดาแห่งพระโพธิสัตว์มีชนมายุน้อย เมื่อประสูติพระโพธิสัตว์แล้ว ได้ ๗ วัน มารดาแห่งพระโพธิสัตว์ย่อมสวรรคต ย่อมเข้าถึงความเป็นพวกแห่งเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต”

เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตอีกองค์หนึ่งที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวพุทธคือ ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นเศรษฐีใจบุญคอยถวายความอุปถัมภ์บำรุงแด่พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกตลอดจนช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากอย่างสม่ำเสมอตลอดอายุขัย เมื่อสิ้นชีวิตลงก็ได้บังเกิดเป็นเทวดาชื่ออนาถปิณฑิกะ เมื่อระลึกได้จึงได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน แปลงรัศมีสว่างไสวทั่วทั้งพระเชตวัน ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วยืน ณ ที่เหมาะสม กล่าวธรรม ภาสิตพอสมควรและกล่าวชื่นชมพระสารีบุตรที่ได้แสดงธรรมให้ตนฟังก่อนที่ตนจะสิ้นชีวิต จากนั้นจึงถวายบังคมลากลับไปยังสวรรค์ชั้นดุสิต^๒ เทวดาอื่นๆ นอกจากนี้ไม่ปรากฏว่าแสดง บทบาทใดหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นพิเศษแต่อย่างใด

๓.๕ เทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

เทวดาที่มีชื่อปรากฏในสวรรค์ชั้นนี้มี ๒ องค์ คือ สุนิมิตเทพบุตรผู้เป็นใหญ่เหนือเทวดาทุกองค์ในสวรรค์ชั้นนี้เพราะได้บำเพ็ญคุณความดีไว้มากกว่าเทวดาองค์อื่นๆ^๓ และเทพธิดาชื่อสิริมาซึ่งเมื่อครั้งเป็นมนุษย์มีอาชีพโสเภณีภายหลังหันมานับถือพระพุทธศาสนา และบำเพ็ญคุณความดีตามหลักพระพุทธศาสนา สิ้นชีวิตแล้วจึงบังเกิดเป็นเทพธิดามีสิริโฉมงดงามเหนือเทพธิดาอื่น ๆ มีบริวาร ๕๐๐ ล้อมรอบ มีรถม้า ๕๐๐ คัน แต่ละคันเทียมด้วยม้าอาชาไนยชั้นดี เวลาจะไปที่ใดก็เพียงแต่ขึ้นนั่งบนรถม้า รถม้าก็จะพาเหาะเหินไปในอากาศโดยไม่ต้องมีสารพัดขับ เนื่องจากขับเคลื่อนด้วยอำนาจของบุญกุศลที่เคยบำเพ็ญไว้ครั้งยังเป็นมนุษย์^๔

บทบาทหรือปฏิสัมพันธ์ที่เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้มีต่อมนุษย์มีเพียงระบุมารวม ๆ กับเทวดาในสวรรค์ชั้นอื่น ๆ ที่พากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทที่เด่นชัดของเทวดากลุ่มนี้ และถึงแม้จะมีมนุษย์ผู้ทรงฤทธิ์สามารถไปพบถึงสวรรค์ได้ เทวดากลุ่มนี้ก็ไม่สามารถให้คำตอบที่น่าพึงพอใจได้ ดังมีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งเกิดความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องธาตุ ๔ จึงคิดว่าจะถามเหล่าเทวดาเพราะน่าจะได้คำตอบดีกว่าถามมนุษย์ด้วยกัน จึงไปหาเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ รวมทั้งไปพบสุนิมิตเทพบุตรพร้อมทั้งเหล่าเทวดาในสวรรค์

^๑ ขุ.อุ.(บาลี), ๒๕/๔๒/๑๕๙.

^๒ ม.อุปริ.(บาลี), ๑๔/๓๘๗/๓๓๓-๓๓๔.

^๓ อง.อญฐก.(บาลี), ๒๓/๑๒๖/๒๔๗.

^๔ ขุ.วิมาน.(บาลี), ๒๖/๑๓๗-๑๔๙/๒๑-๒๓.

ชั้นนิมมานรดีด้วย แต่ไม่มีเทวดาองค์ใดสามารถตอบปัญหานี้ได้เป็นที่พอใจ^๑ สาเหตุที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะว่าบทบาทการตอบปัญหาที่ลึกซึ้งให้แจ่มแจ้งนั้นเป็นสิ่งที่เทวดาเองไม่ได้ใส่ใจมากนัก เพราะเทวดามักใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเสวยสุขที่เป็นผลจากความดีที่สั่งสมไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์นั่นเอง

๓.๖ เทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ

เทวดาที่สถิตในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติถือว่าเป็นเทวดากลุ่มที่อยู่ในระดับสูงที่สุดในสวรรค์ระดับกามาพจร ตามความเข้าใจของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาบางท่าน เช่น พระพุทธโฆสะ พระญาณไทย เสฐียรโกเศศ หรือสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช เห็นว่าสวรรค์ชั้นนี้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายเทพ มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตติเทพบุตร ปกครองเฉพาะเหล่าเทวดา
๒. ฝ่ายมาร มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตติมารหรือเรียกสั้นๆ ว่าวสวัตติมาร ปกครองเฉพาะมารทั้งหลาย^๒

ทั้ง ๒ ฝ่ายแยกกันอยู่คนละส่วน เทวดาที่เป็นฝ่ายเทพไม่ค่อยมีเรื่องกล่าวถึงมากนัก ส่วนฝ่ายมารมีกล่าวถึงบ่อยครั้งในคัมภีร์หรือวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากรวมักจะมารังควานหรือรบกวนพระพุทธเจ้า พระสาวก และเหล่าพุทธบริษัทอยู่เนืองๆ เพื่อให้ยอมอยู่ใต้อำนาจของมารตลอดไป

ประเด็นที่ว่าสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายนี้ ธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่า^๓

ข้าพเจ้าเห็นว่าเทพราชาผู้ปกครองกามเทวโลกชั้นที่ ๖ นั้นคือมาร ซึ่งมีชื่อย่อว่า “วสวัตติมาร” หรือมีชื่อเต็มว่า “ปรนิมมิตวสวัตติมาร” คงไม่ใช่อีกดังกล่าวในอรรถกถามูลปริยายสูตรที่ว่า ในกามเทวโลกชั้นที่ ๖ มีเทพราชาผู้เป็นใหญ่ในเทวดาชั้นนี้ ส่วนมารเป็นเจ้าอยู่ส่วนหนึ่ง บางที่ท่านพระอรรถกถาจารย์จะหลงชื่อไป คือ บางแห่งกล่าวถึงมารด้วยชื่อย่อคือ “วสวัตติ” บางแห่งก็กล่าวด้วยชื่อเต็มว่า “ปรนิมมิตวสวัตติ” เมื่อเป็นเช่นนั้น ถ้าในที่ใดเป็นเรื่องกล่าวในทางดี และบังเอิญในที่นั้นกล่าวถึงด้วยชื่อย่อคือ “วสวัตติ”

^๑ ที.สี.(บาลี), ๙/๓๔๓/๒๗๘-๒๗๙.

^๒ พระมหาประยงค์ จันทรแดง, ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๖๗-๖๘.

^๓ ธนิต อยู่โพธิ์, มาร, (กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประเสริฐ อังกาบทิพย์ ณ เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๑๓), หน้า ๕๓.

พระอรรถกถาจารย์ก็เลยเหมาเอาว่าในชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มีเทพราชาชื่อ
วสวัตดีปกครองอยู่ ไม่ใช่मारเป็นใหญ่ แต่ที่ข้าพเจ้าเชื่อวามารเป็นใหญ่
ในชั้นนี้ก็เพราะชื่อเต็มของมารก็ใช้ชื่อตามสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งเป็นเครื่องหมาย
แห่งความเป็นใหญ่อยู่ในตัว

ความเห็นนี้สอดคล้องกับปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่ง คือ พระธรรม
ปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่กล่าวไว้ว่า^๑ “มารนี้เป็นชื่อเทพในสวรรค์ชั้นสูงสุดของระดับกามาพจร
คือ ชั้นที่ ๖ ได้แก่ ปรนิมมิตวสวัตดี แต่ขอบเขตขวางรั้งความอยู่ผู้อื่น เมื่อเขาจะทำความดีเฉพาะ
อย่างยั้งเมื่อใครจะปลื้มตนให้เป็นอิสระจากกาม ถือว่าผู้นั้นจะข้ามออกนอกเขตอำนาจของมาร
ก็เป็นอันจะต้องเผชิญหน้ากับมารทีเดียว”

จากความเห็นที่ต่างกันทั้ง ๒ ฝ่ายข้างต้นนี้ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดอย่างหลัง คือ
เห็นว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้แม้จะเป็นเทวดาระดับสูงสุดในสวรรค์ชั้นกามาพจรแต่ในอีกบริบท
หนึ่งก็คือมารนั่นเอง สวรรค์ชั้นนี้ไม่ได้แบ่งเป็น ๒ ฝ่ายและต่างฝ่ายต่างปกครองคนละส่วน
แต่อย่างใด เพราะเทวดาไม่ว่าจะอยู่ในสวรรค์ชั้นไหนหรืออยู่ในระดับใดก็ยังอยู่ในฐานะเป็น
ปุถุชน ไม่ใช่พระอริยเจ้าที่หมดกิเลสตัณหาแล้ว แม้จะบังเกิดเป็นเทวดาซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี
อันเป็นผลจากการทำความดีบางอย่าง แต่ก็ยังไม่หมดกิเลสตัณหา เทวดาบางองค์จึงยังมี
อารมณ์ความรู้สึกเช่นเดียวกับมนุษย์ปุถุชนทั่วไป เช่นเดียวกับมนุษย์ที่แม้จะเป็นคนจนหรือ
คนรวย มียศมีตำแหน่งต่ำหรือสูง ตราบใดที่ยังมีกิเลสตัณหาที่ไม่ได้หมายความว่าคนที่มั่งมีหรือ
มียศศักดิ์สูงจะดีกว่าคนจนเสมอไป บางครั้งคนที่ร่ำรวยมียศศักดิ์สูงอาจมีพฤติกรรมแย่กว่าหรือ
เลวร้ายกว่าคนจนก็ได้ คนรวยหรือผู้มีอำนาจสูงบางคนยังมีความอิจฉาริษยาคอยขัดขวางไม่
อยากให้คนจนหรือผู้มีอำนาจต่ำกว่าได้ดีเสมอตนหรือยิ่งกว่าตนก็มีให้เห็นทั่วไป

ด้วยเหตุนี้เทวดาในคราบของมารในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดีจึงแสดงอิทธิฤทธิ์
มากมายคอยขัดขวางหรือรบกวนผู้ที่คิดจะทำตนให้เป็นอิสระจากอำนาจของบ่วงมาร (มารเขย
ยา) โดยเฉพาะจากกาม “แม้แต่พระอินทร์ พอมารมาก็หนีไม่รอหน้า ไปหลบอยู่สุดขอบจักรวาล
พระพรหมก็หลีกเลียง บางคราว มารก็ขึ้นไปรั้งความอยู่ถึงพรหมโลกซึ่งเป็นชั้นรูปาวจรสูงกว่า
ระดับของตน”^๒ โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าที่ถูกมารรบกวนบ่อยครั้งนับแต่ครั้งที่เริ่มเสด็จออกผนวช
จนกระทั่งในที่สุดมาอาราธนาให้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ในพระไตรปิฎกตอนที่ว่าด้วยมารหรือ
มารสังยุตต์ได้กล่าวถึงมารที่คอยติดตามรบกวนพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกที่พยายาม
บำเพ็ญเพียรเพื่อให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตน เช่น คราวที่ธิดามารทั้ง ๓ คือ นางตันทา อรดี
และราดา ทราบวามารผู้เป็นบิดาเศร้าโศกเสียใจที่ไม่สามารถทำให้พระพุทธองค์ตกอยู่ภายใต้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๓๘), หน้า ๔๗๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๑.

อำนาจได้ จึงพากันมาอาสาเพื่อจะไปยั่ววนพระพุทธรองค์ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจให้ได้ แล้วทั้ง ๓ นางก็พากันมาเฝ้าพระพุทธรองค์เพื่อขอพรนับปี แต่พระองค์ไม่ทรงสนพระทัย พวกนางจึงแปลงร่างเป็นหญิงวัยต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจ แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถทำให้พระพุทธรองค์หันหัวได้^๑

พระสาวกอื่นๆ ที่มารมาคอยรบกวน เช่น เรื่องที่มารตนหนึ่งเนรมิตรร่างเป็นพราหมณ์ แก่เข้าไปหาภิกษุกลุ่มหนึ่งแล้วพูดชักชวนให้ภิกษุกลุ่มนั้นเห็นโทษของการบวชเป็นพระแต่ยังหนุ่มแน่น เพราะทำให้ชีวิตวัยหนุ่มขาดสีสันไม่สนุกสนานได้เต็มที่โดยเฉพาะเรื่องกามซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตวัยหนุ่ม ภิกษุกลุ่มนั้นได้ฟังมารพูดเช่นนั้นแล้วก็พากันยืนยันว่าจะขอยึดมั่นตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จะไม่ยอมทำตามคำชักชวนของมารเด็ดขาด^๒ อีกเรื่องหนึ่งกล่าวถึงพระภิกษุชื่อว่าสมิทธิซึ่งกำลังบำเพ็ญเพียรอย่างเต็มที่และเกิดความภาคภูมิใจว่าตนเอง โชคดีแล้วที่ได้มีพระศาสดาเป็นพระพุทธเจ้าได้บวชในศาสนาของพระองค์ และได้มีเพื่อนดี ๆ จำนวนมาก มารู้ความคิดของพระสมิทธิจึงเข้าไปหาท่านพลางส่งเสียงดังน่ากลัวปานแผ่นดินจะถล่ม ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรายงานให้ทรงทราบ ในครั้งที่ ๓ มารทำอย่างเดิมอีก ท่านจึงกล่าวกับมารว่าท่านไม่กลัวเพราะมีสติปัญญาและจิตมั่นคงดี สุดท้ายเมื่อรู้ว่าท่านไม่กลัว มารจึงเสียใจและหายตัวไปทันที^๓

แม้ตอนสุดท้ายของชีวิต มารก็ยังพยายามที่จะมาตามหาวิญญาณของผู้ที่จะตายเพื่อ นำไปสู่อำนาจของตนอีก เช่นตอนที่พระโคตมเก็จบิณฑบาต ท่านหมั่นบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุนิพพานแต่ก็ล้มเหลวถึง ๖ ครั้ง ท่านจึงใช้ไม้ตบปากคอจนมรณภาพ มารพยายามมาค้นหาดวงวิญญาณของท่านแต่ไม่เจอ เพราะวิญญาณของท่านพ้นจากอำนาจของมารไปในวินาทีสุดท้าย เนื่องจากท่านได้บรรลุนิพพานก่อนสิ้นชีวิต มารรู้สึกเสียใจและหายตัวไปทันที^๔ นอกจากนี้ในตอนที่ว่าภิกษุณีหรือภิกษุณีสังยุตต์^๕ ได้กล่าวถึงมารว่าพยายามเข้าไปหาภิกษุณีหลายรูปต่างกรรมต่างวาระเพื่อก่อวาทะให้เกิดความหวาดกลัวและชักชวนให้เลิกยินดีในสมาธิ โดยพยายามชักนำให้หันมายินดีในกามแทน

จากบทบาททั้งหลายของเหล่าเทวดาในสวรรค์ระดับกามาพรทั้ง ๖ ชั้นที่กล่าวมา เทวดามักจะหาโอกาสมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาและเพื่อฟังธรรม โดยการเข้าเฝ้าครั้งสำคัญ ได้แก่ ตอนที่เหล่าเทวดาทั่วทั้งจักรวาลพากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่ามหาวัน ชานกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งการเข้าเฝ้าครั้งนั้นเหล่าเทวดาต่างพากันทูลบอกชื่อของตนๆ ท่านองฝากเนื้อ

^๑ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๑๖๑/๑๔๙-๑๕๓.

^๒ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๑๕๗/๑๔๒.

^๓ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๑๕๘/๑๔๓-๑๔๔.

^๔ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๑๕๙/๑๔๕-๑๔๗.

^๕ ส.ส.(บาลี), ๑๕/๑๖๒-๑๗๑/๑๕๔-๑๖๓.

ฝากตัวกับพระพุทธเจ้า เรื่องนี้ถูกบันทึกไว้ในมหาสมยสูตร และอีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ตอนที่ท้าวสักกะผู้เป็นหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เข้าเฝ้าที่เขาคิชฌกูฏ ชานกรุงราชคฤห์ โดยให้ปัญจสิขเทพบุตรนำหน้าไปเล่นดนตรีให้พระพุทธองค์ทรงทราบล่วงหน้าก่อน พอได้โอกาสเหมาะ ท้าวสักกะจึงได้โอกาสทูลถามปัญหาต่างๆ เรื่องนี้มีปรากฏในสักกปัญหสูตร นอกจากนี้เทวดายังมีส่วนช่วยเหลือพุทธบริษัทในโอกาสต่างๆ อีกมากมาย อย่างไรก็ตามในพระสูตรต้นตอปัญหาก็มีไม่น้อยที่บันทึกเรื่องราวที่เทวดาโดยเฉพาะเทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดีคอยกลั่นแกล้งหรือรบกวนพระพุทธองค์และเหล่าพระสาวกไม่ไห้บรรลุสิ่งที่ตั้งใจไว้ แต่สุดท้ายเทวดาก็มักจะพ่ายแพ้ต่อคุณความดีหรือความแน่วแน่มั่นคงของท่านเหล่านั้นเสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่า เทวดาที่ดีมีคุณธรรมมักจะคอยสนับสนุนหรือคอยช่วยเหลือคนดี ส่วนเทวดาที่มีความอิจฉาริษยามักจะคอยกลั่นแกล้งหรือรบกวนคนดีอาจจะเพื่อทดสอบหรือเพื่อทำลายก็ได้ แต่สุดท้ายผู้ที่มั่นคงในคุณความดีก็มักจะเป็นฝ่ายชนะเทวดาเสมอ